https://doi.org/10.37919/0201-419X-2026.104.2
УДК 81'26

«І БУДЕ МИР, І БУДЕ СИН І МАТИ, І БУДУТЬ ВІЛЬНІ ЛЮДИ НА ЗЕМЛІ»: ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО В ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОГО СПРОТИВУ

СЮТА
Галина Мирославівна,

доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики,
Інститут української мови НАН України;
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001;
e-mail: siutagalia@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3273-1644

SIUTA
Halyna,

Doctor of Philological Sciences, Professor, Leading Researcher of Department of Stylistics, Language Culture and Sociolinguistics,
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine;
4 Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv 01001, Ukraine;
e-mail: siutagalia@gmail.com

У статті простежено, як у дискурсі війни, зокрема в мові спротиву, відбувається переінтерпретація та репрагматизація Шевченкових прецедентних висловлень, класичних цитат і афоризмів. Констатовано, що в умовах екзистенційної загрози вони стали актуальним ресурсом переживання колективних та індивідуальних психотравм, одиницями моральної мобілізації та лінгвоментального протистояння агресорові, а в ширшому вимірі – осмислення історичного досвіду, формування нової національно-історичної пам'яті, утвердження української ідентичності.

Ключові слова: *Шевченкові прецедентні висловлення, дискурс війни, мова спротиву, репрагматизація цитати.*

Російсько-українська війна спричинила не лише соціополітичні трансформації, а й відчутний перегляд національного мовно-культурного, мовно-інтелектуального канону. В умовах екзистенційної загрози на наших очах змінюються ракурси осмислення і вживання одиниць прецедентного словника, по-новому вияскравлюється їхня здатність переінтерпретовувати

© Видавець Інститут української мови НАН України, 2026. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією Creative Commons: CC BY-NC-ND license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

історичний досвід, переструктуровувати колективну пам'ять, формувати й оприявнювати свідомість спротиву. Дуже знаковими з цього погляду стали мінітексти Тараса Шевченка – упізнавані, змістово й емоційно глибокі висловлення, які за час російської агресії набули інших сенсів і форматів текстового використання. Українці знову й знову осягають почуттєвий інтелект Шевченкових думок, до яких аж надто призвичаїлися в мирний час, іноді непробачно послабивши чутливість і до їх історично-емоційної місткості, і до пророчості. Війна в особливий спосіб підтвердила слушність думки І. Франка: «щодо знання й відчування дійсности **в цілому історичному її обсязі** [виділено нами. – *Г.С.*], <…> Шевченко не мав собі рівних» [Франко 1981: 36].

Долаючи колективну психотравму, суспільство віднаходить у класичних текстах Шевченкової спадщини необхідні осердя ментально-емоційної опори та інструменти патріотичної мобілізації. Відповідно змінюється модель сприймання й інтерпретації вже століттями повторюваних цитат і афоризмів: *боріться – поборете*; *в своїй хаті своя й правда, і сила, і воля*; *свою Україну любіть*; *кайдани порвіте*; *обніміться ж, брати мої...*; *огонь запеклих не пече* та ін. За час війни вони стрімко вийшли за межі канонізованого вжитку (як елементи шкільної програми, урочистих декламацій, меморіальних практик), набули мілітарно згущеної маркованості (трансформують мовно-інтелектуальну пам'ять у ресурс протидії ворогові), стали актуальними імперативами мови спротиву, мови активного протистояння агресорові. Їх активне відтворення в медійних текстах, у розмовній та художній практиці, на плакатах, стінописах, військових шевронах, у мемах і навіть у татуюваннях засвідчує, з одного боку, тривкість і неперервність національної мовно-культурної пам'яті, а з другого – її переосягнення відповідно до історичного моменту. У рецептивно-інтерпретативному вимірі це засвідчує, що українці сьогодні не сприймають Шевченкові цитати й тексти лише як носії «пам'яті про минуле», а вважають їх «текстами сьогодення». Тому так активно проєктують акумульовані в них історичні знання й досвід протистояння імперському насильству на реалії російсько-української війни. Сучасно в цьому контексті зву-

чить оцінка П. Тичини, сформульована у відомій статті-промові «Слово Тараса Шевченка – зброя в бою»: «Ненависть до ворогів нашої Батьківщини – ось що насамперед вбирає наша поезія з глибоким засвоєнням Шевченка». Зауважимо: стаття була написана та виголошена теж у час війни – наприкінці 1941 року, після евакуації письменника до Уфи.

Які ж Шевченкові афоризми найбільш показово здолали інерцію звичного, іноді майже ритуалізованого цитування і стали одиницями мови спротиву? Чи зазнала змін при цьому їх прецедентна семантика? Які жанри виявилися найпродуктивнішими для такого «оживлення» цитатного канону?

Передбачувано й цілковито виправдано, що найактивнішого когнітивно-прагматичного перегляду за час війни зазнали Кобзареві афоризми – носії концептуально важливої для свідомості спротиву семантики ‘любов до України’ (*свою Україну любіть*), ‘воля’ (*де нема святої волі, не буде там добра ніколи*; *не вмирає душа наша, не вмирає воля*), ‘боротьба’ (*борітеся – поборете, вам Бог помагає!*; *треба миром, громадою обух сталить*), ‘сміливість, звитяга’ (*огонь запеклих не пече*), ‘майбутнє України’ (*оживе добра слава, слава України*) тощо. Їх мовноспро́тивна репрагматизація пов’язана з тією глибокою емоційністю, яка завжди робила й сьогодні особливо робить «поезію Шевченка такою співзвучною з настроями й роздумами читачів, що авторські висловлення стають елементами колективної свідомості» [Єрмоленко 2014: 7].

«*Свою Україну любіть*» – етичний імператив громадянської відповідальності в час війни. Етичним імперативом до глибокого, органічного усвідомлення громадянської відповідальності в час війни став рядок із програмної поезії «І мертвим, і живим…» *свою Україну любіть!* Сьогодні його вживають як формулу патріотичної мотивації, заклику особисто захищати країну від російського загарбника. Пор.: ***Свою Україну любіть*** *– це не просто слова, це щоденна дія* (Facebook, публічний пост, 24.08.2022 / репост у медіа-стрічках); ***Свою Україну любіть –*** *і вона вистоїть* (Facebook, волонтерський допис, березень 2022 Facebook permalink); ***Свою Україну любіть*** (Facebook, допис у волонтерському акаунті, 09.03.2022). У таких військових та волонтерських дописах

Шевченкова сентенція зазвичай корелює з мовоописами дій *захищати на фронті, воювати, волонтерити, донатити* та ін., які конкретизують дію *любити* відповідно до воєнних реалій і потреб. Також інтерпретативне оновлення цитати пов'язане з осучасненим трактуванням обставин *во врем'я люте, в тяжкую минуту*, що сьогодні набули значення «в час війни», «в час російської агресії». Отже, класична цитата переростає в етносвідомісний імператив, узгоджений із викликами воєнного часу.

«*В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля*» як декларація державного суверенітету і гасло мови спротиву. Державницьким гаслом мови українського спротиву став рядок поеми «І мертвим, і живим…», націєтворчу сутність якого в есеї «Шевченко і час» прозірливо визначив Є. Сверстюк. Він, зокрема, наголосив, що Кобзар випередив свою націю в розумінні історичної долі й сформулював «напрочуд просту і в тій простоті та всенародності своїй геніальну формулу: *В своїй хаті – своя правда, і сила, і воля*» [Сверстюк 1993].

У XX столітті це висловлення здебільшого вживали як метафору *національно-культурної самобутності*. Натомість її прототекстовий *державницько-суверенний зміст*, на якому акцентували увагу тексти дисидентської публіцистики, у масовій свідомості українців почав домінувати щойно після політично-тектонічних зрушень 2014 року, досягнувши кульмінації в час повномасштабного вторгнення. У сьогоденній медійній аналітиці, у матеріалах освітніх ресурсів і культурних платформ, у соцмережевих повідомленнях, коментарях, дописах це послідовно вживана інтертекстуальна формула політичної суверенності України. Таку семантику підтверджують її системні контекстуальні зв'язки з поняттями *державність, суверенність, незалежність, самостійність, політична самодостатність*, із предикатами *бути державою, самостійно визначати*. Пор.: ***В своїй хаті своя правда, і сила, і воля*** *як формула нашої державності* (https://surl.li/gmhgti, дата запиту: 22.03.2026); *Шевченко сьогодні – це про суверенність:* ***в своїй хаті своя правда, і сила, і воля*** (https://surl.lt/xadncf, дата запиту: 18.03.2026); *Шевченкове "****в своїй хаті****..." читається як формула політичної самодостатності України* (https://zn.ua/

ukr, дата запиту: 18.03.2026); *Шевченківське "**в своїй хаті своя правда, і сила, і воля**" сьогодні означає право України бути суверенною державою і самостійно визначати власну політичну правду* (https://surl.li/tkulxz, дата запиту: 12.03.2025); *Формула Шевченка про "**свою хату**" у воєнний час прочитується як ідея політичної незалежності та права на власну державну силу* (https://surl.li/rlyyrf, дата запиту: 02.04.2026); *У воєнному дискурсі ця формула функціонує як культурно закодоване обґрунтування державної незалежності України* (https://surli.cc/pfylis, дата запиту: 10.03.2025); *"**Своїй хаті**" у Шевченка сьогодні відповідає українська держава, яка виборює право на власну правду і силу* (https://surli.cc/aumkwr, дата запиту: 09.03.2025). Тобто репрагматизацію цього Шевченкового афоризму та переформатування його семантичного профілю визначила динамічна зміна статусу – від метафори української національно-культурної самодостатності до гасла державного суверенітету і деколоніального коду мови спротиву: *своя хата* → українська держава; *сила* → військова спроможність і здатність до опору ворогові; *воля* → політична незалежність і право на суверенне існування.

«*Борітеся – поборете, вам Бог помагає*» як актуальний імператив спротиву. В активний словник війни й особливо в ядерну зону цитатного тезаурусу спротиву увійшов й афоризований фрагмент поеми «Кавказ», що його традиційно інтерпретували як заклик до боротьби з імперським колоніальним режимом: *Шевченко у поемі "Кавказ" засуджує імперську політику Росії, а фінальна формула "Борітеся – поборете" є закликом до боротьби поневолених народів проти імперського гніту* (https://surl.li/arltcs, дата запиту: 21.02.2026). У час війни відбулася чітка конкретизація імперативності афоризму: він став титульним, ключовим закликом до активного збройного протистояння російській агресії, який звернений до найширшого українського соціуму (воїнів, волонтерів, громадян).

Прикметно, що в текстах періоду повномасштабного вторгнення розглядувану цитату часто вживають у редукованому варіанті *борітеся – поборете*, що, ймовірно, зумовлено потребою динамічно, оперативно реагувати на події. Носіями Шевченкового змісту залишаються наказово-спонукальна форма

дієслова *борітеся* (мобілізує до спротиву) та констатаційна *поборете* (вербалізує впевненість у перемозі). Одним із наслідків цієї трансформації є когнітивно-оцінна репрагматизація цита-ти – її переміщення з площини мовно-культурної пам'яті в площину мовної дії, в дискурс активного мовного спротиву. Саме в такому форматі її фіксуємо у вербальному ряді (озвученні, рухомих рядках, плашках) інформаційних телесюжетів про актуальні події в Україні. Наприклад, до 210-ї річниці від дня народження Кобзаря ведучі програм «Факти ICTV», «Вікна-СТБ» зачитували уривки з його творів на тлі зруйнованих пам'яток культурної спадщини України. Гаслом цієї акції була лаконізована цитата «Борітеся – поборете». Консультативна місія Європейського Союзу (КМЄС) в Україні використала її у відеопривітанні до Дня Незалежності 24 серпня 2024 р., що засвідчило опертя на авторитет Шевченкового слова також у зовнішньополітичних та дипломатичних наративах міжнародної солідарності.

В офіційному повідомленні Міністерства культури та інформаційної політики України до роковин Шевченка 9 березня 2025 року наголошено, що слова «Борітеся – поборете, вам Бог помагає!» сьогодні в українському соціумі сприймаються як мотиваційна формула, прецедентний код перемоги, оскільки вони «надихають нас на протистояння російським спробам поставити нашу країну під контроль. Шевченкові слова підтримують воїнів на передовій, волонтерів, лікарів, кожного, хто сьогодні працює на Перемогу» (https://surl.li/jwalme, дата запиту 10.03.2025). Пор. метафоризацію ролі цього афоризму як інструмента формування політичної зрілості українського соціуму: ***Шевченків вислів "Борітеся – поборете!" став нашим політичним дороговказом***. *Сьогодні молодь створила новий образ Шевченка: поет у шоломі, у військовій формі* (дата запиту: 12.03.2025).

Дуже влучно, вправно цю цитату українці використовують у соціальних мережах, у текстах повідомлень у ТГ-каналах, у військовій та волонтерській комунікації (див., напр., профіль каналу @turecкiywarnews, в описі якого є фраза *Борітеся – поборете, Вам Бог помагає! … Війна очима захисника*), у коментарях та обговореннях у Reddit, де користувачі навіть перекла-

дають її англійською (*Keep fighting – you are sure to win!*; *Fight, and you will prevail!*), уводячи у глобальний, світовий комунікативний простір та пояснюючи причини й соціополітичний контекст лінгвоментального «оживлення».

Принципово важливий аспект репрагматизації Шевченкового висловлення – графічна візуалізація на військових шевронах і патчах. На тлі жорсткого мілітарного дизайну (піксель, національний прапор, зброя) його імперативність помножується в рази:

Інформативною щодо репрагматизації розглядуваного Шевченкового афоризму вважаємо зміну граматичної форми дієслів та займенників: ***Борімося – поборемо! / Нам Бог помагає. / За нас*** *правда,* ***за нас*** *сила і воля святая.* І в повному, і в редукованому (*Борімося – поборемо!*) форматі його дедалі частіше спостерігаємо в медійній практиці та в індивідуальних рефлексіях українців, які вважають, що «…це не просто фраза, це життєвий принцип» (коментар YouTube). Пор.: *Ми повстали проти агресора…* ***Борімося! Обов'язково поборемо!*** (https://surl.li/gubeen, дата запиту: 15.03.2026); ***Борімося – поборемо****! Україна обов'язково переможе* (https://surl.lu/alrgbf, дата запиту: 15.03.2026).

Ще більш показовою є оптимістична трансформація афоризму в медійному заголовку *«****Боролися – побороли****»* (матеріал про деокупацію Куп'янська).

Як бачимо, в час війни афоризм із поеми «Кавказ» стає емблематичним закликом мови боротьби, мови незламності. Його рецептивне оновлення й репрагматизація пов'язані з переміщенням із площини канонічної мовно-літературної пам'яті, вербалізованого історичного досвіду в площину активної мовної дії – заклику до спротиву й боротьби.

«Огонь запеклих не пече»* як ідентифікаційне гасло української незламності**. Радикальну мілітаризацію семантики з наступною зміною комунікативно-прагматичного статусу демонструє відомий рядок із поеми «Гайдамаки» *огонь запеклих не пече*. Його глибоко афористичний і водночас укладений у лаконічну синтаксичну форму зміст слугував ключовою передумовою "вивищення" віршового рядка в гасло українського спротиву та національної стійкості. Цей оновлений статус активно підтримали й продемонстрували українські медіаресурси уже в перші дні й тижні повномасштабного вторгнення – згадаймо однойменну плашку, що незмінно була на тлі новинних повідомлень на 5-му каналі. Пор. в онлайнових медіа: «Огонь запеклих не пече***…» *– з цим гаслом Кобзаря на шевронах та на вустах обороняють Україну наші воїни на фронті* (https://surl.li/fidlja, дата запиту: 12.03.2024).

Варто наголосити, що ці Шевченкові слова стали офіційним девізом 44-ї окремої артилерійської бригади імені гетьмана Данила Апостола, і гаслом на їх ідентифікаційному шевроні:

Ураховуючи, що Шевченків рядок не тільки виконує функцію офіційного військового девізу, а й слугує вербальним маркером конкретного військового підрозділу (тобто є елементом мілітарної айдентики), можемо констатувати його органічне входження в систему новітньої української військової символіки. Тобто йдеться про лінгвоментальну трансформацію канонічного поетичного рядка в активну мовну формулу спротиву, мілітарний мовно-естетичний знак національної культури.

Інвективну креативність українців, що є знаковою рисою національної мови спротиву і творчості спротиву, засвідчують влучні переосмислення й інших Шевченкових цитат відповідно до викликів воєнного сьогодення: ***Садок вишневий коло НАТО**»: українці відреагували мемами на путінську анексію та заявку в Альянс.* Владімір Путін заявив про оголошення фейкової анексії чотирьох українських областей. Відразу після цього Україна подала заявку на вступ до НАТО у пришвидшеному порядку (https://surl.li/hzsuwq, дата запиту 22.03.2026); ***І на оновленій землі врага не буде, супостата. А буде син і буде НАТО**, – зауважив Хмільовський* (https://surl.li/kfeyub, дата запиту 26.03.2026); «***Світає, міст гарно палає***»: спецслужба прокоментувала вибух кримського мосту: «***Світає, Міст гарно палає. Соловейко у Криму СБУ зустрічає**», – йдеться в повідомленні СБУ. У спецслужбі зазначають, що сьогодні чудовий привід, щоб трішки перефразувати слова нашого Кобзаря* (https://surl.li/rhqeke, дата запиту: 23.05.2025).

Як бачимо, війна по-особливому підтвердила неперебутність, понадчасову актуальність Шевченкового слова, надто ж якщо йдеться про збереження й відстоювання української ідентичності. Сьогодні Шевченкові тексти залишаються максимально активним інструментом актуального переживання психотравм війни, ефективними мовними одиницями спротиву. Їх рецептивне оновлення – це передусім зміна ракурсу сприймання і комунікативного статусу: не статичні одиниці мовно-культурного канону, а динамічні дискурсивні одиниці, що в умовах екзистенційно-національної загрози зазнали репрагматизації: подолали інерцію ритуалізованого цитування і стали активними одиницями свідомості українського спротиву й мови спротиву.

Єрмоленко С.Я. Мовотворчість Т. Шевченка в контексті самоідентифікації українців. *Територія мови Тараса Шевченка.* Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2016.

Нищук Є. «Вогонь запеклих не пече». Тарас Шевченко і Українська держава. *Радіо Совобода.* 09.03.2019. https://www.radiosvoboda.org/a/29812138.html

Сверстюк Є. Шевченко і час. *Блудні сини України.* Київ: Знання України, 1993.

Сюта Г.М. Цитатний тезаурус української поетичної мови XX століття. Київ, 2017.

Франко І. Шевченко, його життя і твори. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1981. Т. 26. С. 36.

REFERENCES

Yermolenko, S.Ya. (2016). T. Shevchenko's language creation in the context of Ukrainian self-identification. *The territory of Taras Shevchenko's language.* Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho (in Ukr.).

Nyshchuk, Ye. (9 March, 2019). "The fire of the stubborn does not burn". Taras Shevchenko and the Ukrainian state. *Radio Svoboda*. https://www.radiosvoboda.org/a/29812138.html (in Ukr.).

Sverstiuk, Ye. (1993). Shevchenko and time. *Prodigal sons of Ukraine.*. Kyiv: Znannia Ukrainy (in Ukr.).

Siuta, H.M. (2017). Tsytatnyi tezaurus ukrainskoi poetychnoi movy XX stolittia. Kyiv (in Ukr.).

Franko, I. (1981). Shevchenko, his life and works. *Franko, I. Collected works: in 50 vols.* (Vol. 26, pp. 36). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції / Received *02.05.2026*
Прийнято до друку / Accepted for publication *12.05.2006*
Статтю опубліковано / Published on *30.06.2026*

Halyna Siuta

"AND THERE WILL BE PEACE, AND THERE WILL BE SON AND MOTHER, AND THERE WILL BE FREE PEOPLE ON EARTH": SHEVCHENKO'S WORD WITHIN THE DISCOURSE OF UKRAINIAN RESISTANCE

The article traces how, within the discourse of war, the reinterpretation of Shevchenko's precedent utterances, canonical quotations, and aphorisms constituting the foundation of the national poetic canon takes place. It is argued that, under conditions of existential threat, these expressions have become a relevant resource for processing the psychological trauma of war, articulating the language of resistance, and fostering moral mobilization, while, in a broader sense, they also serve as a means of

rethinking historical experience and shaping Ukrainians' new collective memory. The study demonstrates that the linguo-mental and evaluative renewal of Shevchenko's word transforms the key profiles of the national linguistic worldview.

The article shows that Shevchenko's texts function as highly active instruments for the contemporary experience of war and as effective linguistic units of resistance. Their receptive renewal primarily involves a change in the perspective of perception and communicative status. This process entails their repragmatization and the acquisition of the status of mobilizational formulas within national linguistic practice. During the war, Shevchenko's utterances have undergone substantial functional and receptive transformation. They have ceased to be elements of ritualized citation and have instead become active linguistic units of resistance.

The receptive renewal of Shevchenko's quotation in wartime is associated with the dehistoricization of distance (the quotation ceases to function as a "text of the nineteenth century" and instead operates as a unit of the language of the present), repragmatization (the poetic formula becomes a direct instruction for the present, no longer merely describing struggle but calling for it), and decolonial interpretation (the precedent imperial context of Shevchenko's oeuvre is projected onto the contemporary Russian-Ukrainian war, creating the effect of historical continuity of resistance). In wartime, Shevchenko's quotations function not only as carriers of emotional intelligence and linguistic-cultural memory, but above all as linguistic units of resistance that glorify struggle and shape a sense of historical continuity.

Key words: Shevchenko's precedent utterances, war discourse, language of resistance, transformation of the canon.